

В. А. Кармазін,
студент 4 курсу, кафедра математичних методів системного аналізу, група Ка-94,
Навчально-науковий інститут прикладного системного аналізу Національний технічний
університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9114-6029>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.10.103

ДЕТЕРМІНАНТИ СИСТЕМНОГО ПРОЦЕСУ РЕАГУВАННЯ НА РИЗИКИ ШАХРАЙСТВА ПІД ЧАС АУДИТУ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

V. Karmazin,
4th year student, department of mathematical methods of system analysis, group Ka-94,
Educational and Scientific Institute of Applied System Analysis
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

DETERMINANTS OF THE SYSTEMIC PROCESS OF RESPONDING TO FRAUD RISKS DURING THE AUDIT OF FINANCIAL STATEMENTS

У статті запропоновано методичний підхід до послідовних дій аудитора з визначенням детермінант системного процесу належного реагування на ризики суттєвого викривлення внаслідок шахрайства під час аудиту фінансової звітності, що включають характер, термін та обсяг аудиторських процедур, які виконуються спеціально для усунення ризику обходу контролю з боку керівництва суб'єкта господарювання. Обґрунтовано, що у рамках реагування суб'єктом аудиторської діяльності на ризики нехтування управлінським персоналом заходами контролю з огляду на об'єкти локалізації зусиль для запобігання шахрайству аудитор має розробити та виконувати аудиторські процедури спеціально для усунення ризику нехтування управлінським персоналом заходами контролю за трьома напрямками, зокрема: перевірка бухгалтерських проводок та інших коригувань щодо можливого суттєвого викривлення через недобросовісних дій; перевірка бухгалтерських оцінок на наявність помилок, які можуть призвести до суттєвих викривлень через недобросовісні дії; оцінка значних транзакцій, що виходять за рамки звичайної діяльності компанії або здаються незвичайними з інших причин.

The article proposes a methodical approach to the auditor's consistent actions with the determination of the determinants of the systemic process of proper response to the risks of material misrepresentation due to fraud during the audit of financial statements, including the nature, term and scope of audit procedures, which are performed specifically to eliminate the risk of bypassing control by the management of the sub object of management. It is noted that the management of the business entity is in a unique position to commit fraud, therefore, regardless of the assessed risks of material misstatement, the entity of audit activity should define as a significant risk management personnel's neglect of control measures, since management personnel have a unique opportunity to commit fraud because of his ability, directly or indirectly, to manipulate accounting records and to prepare intentionally misstated financial statements by disregarding controls that are otherwise

in good working order. It was noted that significant distortions of financial statements due to unscrupulous actions of the management staff of an economic entity are often associated with manipulation of the process of preparing financial statements by: (a) recording inappropriate or unauthorized entries in the journal during the year or at the end of the period, or (b) making adjustments to amounts reflected in the financial statements that are not reflected in the official accounting records, for example, by consolidating adjustments, combining statements and reclassifications.

It is substantiated that as part of the auditor's response to risks of management neglecting control measures in view of the objects of localization of efforts to prevent fraud, the auditor should develop and perform audit procedures specifically to eliminate the risk of management neglecting control measures in three directions, in particular: verification of accounting entries and other adjustments for possible material distortion due to dishonest actions; verification of accounting estimates for errors that may lead to material misstatements due to unscrupulous actions; the evaluation of significant transactions that are outside the scope of the company's normal activities or appear unusual for other reasons.

Ключові слова: шахрайство, ризики суттєвого викривлення, аудиторські процедури, заходи контролю, управлінський персонал, обхід контролю, ризик нехтування, маніпулювання, фінансова звітність, системний процес.

Key words: fraud, risks of material misstatement, audit procedures, control measures, management personnel, circumvention of control, risk of neglect, manipulation, financial reporting, system process.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні спостерігається тенденція до збільшення порушень у фінансово-господарській діяльності суб'єктів господарювання, фактів шахрайства, навмисних та ненавмисних помилок, які пов'язані з викривленням та фальсифікацією даних фінансової звітності. Об'єктивним є вказати, що для виявлення шахрайства при проведенні аудиту фінансової звітності, суб'єкт аудиторської діяльності (далі — САД) має застосовувати певні аудиторські процедури для виявлення факторів ризику шахрайства, тобто певних подій або станів та виявлення відповідних сфер ризику шахрайства. У цьому контексті, САД має розробляти та виконувати аудиторські процедури таким чином, щоб враховувати оцінені ризики суттєвого викривлення внаслідок шахрайства або помилок для кожного відповідного твердження кожного суттєвого облікового запису та розкриття інформації [1]. Зазначимо, що процедури аудиту, що необхідні для усунення оцінених ризиків шахрайства, залежать від типів ризиків та відповідних тверджень керівництва, які можуть бути перевірені.

Динаміка порушень САД професійних вимог щодо якості аудиторських послуг за наслідками перевірок з контролю якості аудиторських послуг за попередні роки, що оприлюднені на офіційному веб-сайті Аудиторської палати України, демонструє про необхідність більш детального вивчення з боку САД вимог МСА 240 "Відповідальність аудитора, що стосується шахрайства, при аудиті фінансової звітності" (далі — МСА 240) [2] для елімінування недоліків при виконанні аудиторських процедур у частині отримання інформації, яка ви-

користана під час ідентифікації та оцінювання ризиків суттєвого викривлення внаслідок шахрайства, зокрема: а) САД не визначає в якості значного ризику нехтування управлінським персоналом заходами контролю; б) САД на виконує процедури ідентифікації ризику суттєвого викривлення внаслідок шахрайства, пов'язаного із визнанням доходів; в) САД не розробляє та не виконує аудиторських процедур як дій у відповідь на ризик нехтування управлінським персоналом заходами контролю тощо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження шахрайства, які призводять до ризиків суттєвого викривлення фінансової звітності, тривають у напрямі визначення невід'ємних факторів ризику, які включають схильність до викривлень через упередженість керівництва або інших факторів ризику шахрайства [5]. Значну увагу при дослідженні проблеми виявлення помилок та шахрайства у суб'єктах господарювання та застосування заходів реагування щодо їх запобігання приділяли такі провідні вчені, як Е. Аренс, Дж. Лоббек [3], Д. Робертсон [1], Кармазіна Н.В. [5], Немченко В.В., Редько О.Ю. [4] та інші. Водночас, існує низка не вирішених проблем теоретичного, методичного та прикладного характеру щодо оцінки та зв'язного висвітлення системного процесу застосування необхідних аудиторських процедур для реагування на ризики суттєвих викривлень внаслідок шахрайства під час аудиту фінансової звітності, а також визначення характеру, терміну та обсягу аудиторських процедур, які мають

виконуватися аудитором спеціально для усунення ризику обходу контролю з боку керівництва суб'єкта господарювання.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є опрацювання методичного підходу до послідовних дій аудитора з обґрунтуванням детермінант системного процесу належного реагування на ризики суттєвого викривлення внаслідок шахрайства під час аудиту фінансової звітності шляхом визначення характеру, терміну та обсягу аудиторських процедур, які виконуються спеціально для усунення ризику нехтування управлінським персоналом заходами контролю.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Об'єктивним є зазначити, що у разі шахрайства зазвичай є три умови. По-перше, у керівництва суб'єкта господарювання чи інших співробітників є стимул або вони перебувають під тиском, що дає привід для шахрайства [6]. По-друге, існують обставини, наприклад, відсутність засобів контролю, неефективні засоби контролю чи здатність керівництва обійти засоби контролю, які дають можливість для шахрайства. По-третє, учасники можуть раціоналізувати вчинення шахрайської дії.

Зауважимо, що деякі люди мають відношення, характер або набір етичних цінностей, які дозволяють їм свідомо та навмисно робити нечесний вчинок. Однак навіть чесні в інших відносинах люди можуть здійснювати шахрайство в середовищі, що чинить на них достатній тиск, при цьому, чим більший стимул або тиск, тим більша ймовірність того, що людина зможе раціоналізувати прийнятність шахрайства.

З'ясовано, що у менеджменту є унікальна здатність здійснювати шахрайство, тому що він нерідко має можливість прямо чи опосередковано маніпулювати бухгалтерськими записами та надавати шахрайську фінансову інформацію [4]. Шахрайська фінансова звітність часто пов'язана з обходом управлінським персоналом суб'єкта господарювання засобів контролю, які в іншому випадку можуть здатися ефективними. Як правило, керівництво та співробітники, залучені до шахрайства, роблять кроки, щоб приховати шахрайство від аудиторів та інших осіб усередині та за межами компанії, наприклад, шляхом приховування доказів чи викривлення інформації у відповідь на запити чи шляхом фальсифікації документації.

Зазначимо, що співробітники або управлінський персонал, які незаконно надали готівку, можуть спробувати приховати свої крадіжки, підробивши підписи або підробивши електронні підтвердження дозволів на виплату коштів. Слід зазначити, що аудит, який проводиться відповідно до Міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг (далі — МСА) [2], не включає перевірку автентичності (справжності) такої документації, а аудитори не мають спеціальних навичок експертизи та не повинні бути експертами у цій сфері.

Крім цього, шахрайство може бути приховано шляхом змови між керівництвом, співробітниками чи третіми особами суб'єкта господарювання. Змова може призвести до того, що аудитор, який належним чином провів аудит, зробить висновок про те, що надані докази є переконливими, хоча насправді вони помилкові [3]. На-

приклад, в результаті змови аудитора можуть бути надані помилкові докази того, що засоби контролю працюють ефективно, або аудитор може отримати хибне підтвердження від третьої сторони, яка перебуває у змові з керівництвом.

Поряд з цим, відзначимо, що хоча шахрайство зазвичай приховується, а наміри управлінського персоналу важко визначити, то наявність певних умов може вказати аудитору можливість існування шахрайства. Наприклад, може бути відсутнім важливий договір, допоміжна бухгалтерська книга може бути незадовільно зв'язана з контрольним рахунком, або результати аналітичної процедури, виконаної в ході аудиту, можуть не відповідати очікуванням.

Однак, слід аудитору звернути увагу, що ці умови можуть бути й результатом обставин, відмінних від шахрайства. Документи могли бути втрачені чи неправильно оформлені на законних підставах; допоміжна бухгалтерська книга може бути не збалансована з контрольним рахунком через ненавмисну бухгалтерську помилку; та несподівані аналітичні відносини можуть бути результатом непередбачених змін в основних економічних факторах.

САД повинен задокументувати обговорення членами групи із завдання чутливості фінансової звітності суб'єкта господарювання до суттєвого викривлення внаслідок шахрайства та способів вчинення шахрайства [5].

Як вище зазначено, керівництво суб'єкта господарювання знаходиться в унікальному положенні для здійснення шахрайства, тому, незалежно від оцінених ризиків суттєвого викривлення САД повинен визначити в якості значного ризику нехтування управлінським персоналом заходами контролю, оскільки управлінський персонал для вчинення шахрайства має унікальну можливість через його спроможність прямо чи опосередковано маніпулювати бухгалтерськими записами та складати навмисно викривлену фінансову звітність, нехтуючи заходами контролю, які в інших випадках є такими, що функціонують ефективно.

З огляду на зазначене, цілком справедливим автори вважають, що удосконалення методичного інструментарію з можливістю його адаптації до конкретних обставин завдання з аудиту фінансової звітності, допоможе аудитору оцінити та реагувати на передбачуваний ризик суттєвого викривлення (далі — РСВ) внаслідок шахрайства за допомогою аудиторських процедур, які виконуються спеціально для усунення ризику обходу контролю з боку керівництва суб'єкта господарювання. Запропонований методичний підхід, що базується на принципах системного підходу з визначенням послідовності дій аудитора під час виконання аудиторських процедур, враховує характер, термін та обсяг процедур для усунення ризику обходу контролю з боку управлінського персоналу.

У межах цього, слід наголосити, що за своєю природою, скасування контролю управлінським персоналом може відбуватися непередбачуваним чином. Відповідно, у рамках реагування САД на ризики нехтування управлінським персоналом заходами контролю з огляду на об'єкти локалізації зусиль для запобігання шахрайству повинні розробити та виконувати аудиторські

Методичні підходи визначення послідовності виконання аудиторських процедур для усунення ризику обходу контролю з боку керівництва (ризик нехтування управлінським персоналом заходами контролю)

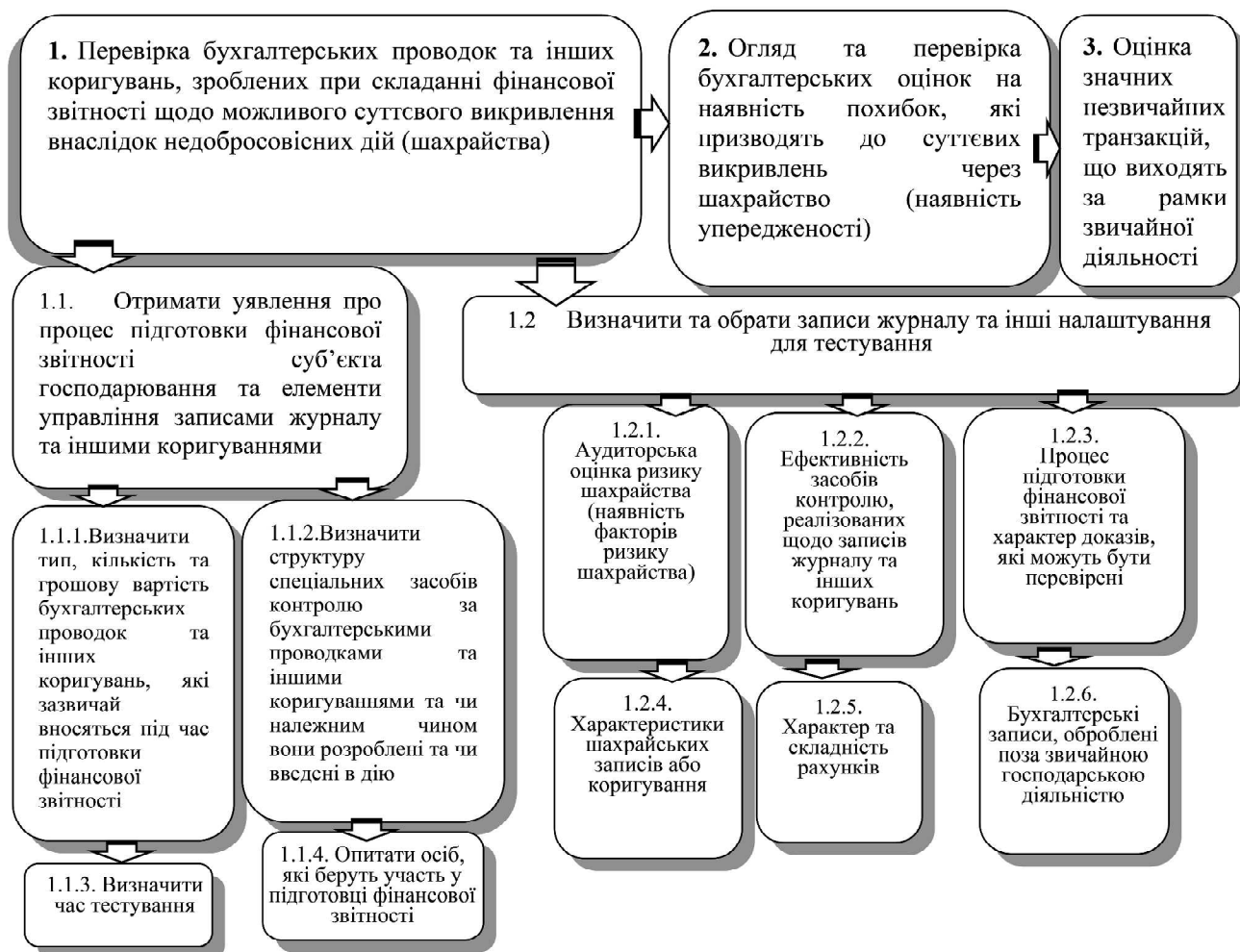

Рис. 1. Методичні підходи визначення послідовності дій виконання аудиторських процедур для усунення ризику обходу контролю з боку керівництва (ризик нехтування управлінським персоналом заходами контролю)

Джерело: власна пропозиція.

процедури спеціально для усунення ризику нехтування управлінським персоналом заходами контролю за трьома напрямками (рис. 1). Зокрема:

1. Перевірка бухгалтерських проводок та інших коригувань щодо можливого суттєвого викривлення через недобросовісних дій.

2. Перевірка бухгалтерських оцінок на наявність помилок, які можуть призвести до суттєвих викривлень через недобросовісних дій.

3. Оцінка значних транзакцій, що виходять за рамки звичайної діяльності компанії або здаються незвичайними з інших причин

Перевірка бухгалтерських проводок та інших коригувань щодо можливого суттєвого викривлення через недобросовісних дій

Відзначимо, що суттєві викривлення фінансової звітності через недобросовісних дій управлінського персоналу суб'єкта господарювання нерідко пов'язані з

маніпулюванням процесом підготовки фінансової звітності шляхом: (а) запису недоречних або несанкціонованих записів у журналі протягом року або на кінець періоду, або (б) внесення коригувань у суми, відображені у фінансовій звітності, які не відображені в офіційних бухгалтерських проводках, наприклад, шляхом консолідації коригувань, об'єднання звітів та рекласифікацій.

Відповідно до вищевказаного підходу аудитор повинен розробити та виконати процедури, зокрема:

а) Отримати уявлення про процес підготовки фінансової звітності суб'єкта господарювання та елементи управління записами журналу та іншими коригуваннями (див. пункт 1.1. методичного підходу).

В цих умовах, розуміння аудитором процесу підготовки фінансової звітності організації може допомогти у визначенні типу, кількості та грошової вартості бухгалтерських проводок та інших коригувань, які зазвичай

чай вносяться під час підготовки фінансової звітності. Наприклад, розуміння аудитора може включати джерела значних дебетів та кредитів на рахунок, хто може ініціювати записи в головну книгу або системи обробки транзакцій, які твердження потрібні для таких записів та як реєструються записи в журналі (як-от, записи можуть бути ініційовані та зареєстровані онлайн без будь-яких матеріальних доказів або можуть бути створені у паперовій формі та введені у пакетному режимі).

Поряд з цим, суб'єкт господарювання може впровадити спеціальні засоби контролю за бухгалтерськими записами та іншими коригуваннями. Наприклад, може використовувати записи в журналі, попередньо відформатовані з номерами рахунків та певними критеріями схвалення користувачів, та може мати автоматизовані засоби контролю. Аудитор повинен отримати уявлення про структуру таких засобів контролю за бухгалтерськими проводками та іншими коригуваннями та визначити, чи належним чином вони розроблені та чи введені вони в дію.

б) Визначити та обрати записи журналу та інші налаштування для тестування. (див. пункт 1.2. методичного підходу).

Для цього, аудитор повинен використовувати професійне судження щодо характеру, термінів та обсягу перевірки бухгалтерських проводок та інших коригувань для тестування, розглядаючи наступне:

- аудиторська оцінка ризику шахрайства. Наявність факторів ризику несумлінних дій чи інших умов може допомогти аудитору визначити конкретні класи журнальних записів для перевірки та вказати обсяг необхідної перевірки;

- ефективність засобів контролю, реалізованих щодо записів журналу та інших коригувань. Ефективні засоби контролю за підготовкою та розміщенням бухгалтерських проводок та коригування можуть вплинути на обсяг необхідних процедур по суті за умови, що аудитор протестував засоби контролю;

- процес підготовки фінансової звітності суб'єкта господарювання та характер доказів, які можуть бути перевірені. Процедури аудитора для перевірки бухгалтерських записів та інших коригувань відрізнятимуться залежно від характеру процесу складання фінансової звітності. Для багатьох суб'єктів господарювання рутинна обробка транзакцій включає поєднання ручних та автоматизованих кроків та процедур. Так само обробка журнальних записів та інших коригувань може включати як ручні, й автоматизовані процедури та засоби контролю. Електронні докази часто вимагають отримання потрібних даних аудитором, який володіє знаннями та навичками в галузі інформаційних технологій (далі — ІТ), або залученням ІТ-фахівця. В ІТ-середовищі аудитору може бути необхідно використовувати комп'ютерні методи аудиту (наприклад, упорядники звітів, програмне забезпечення або інструменти вилучення даних або інші системні методи) для визначення журнальних записів та інших коригувань, що підлягають перевірці;

- характеристики шахрайських записів або коригування. Невідповідні записи журналу та інші коригування часто мають певні унікальні ідентифікаційні характеристики. Такі характеристики можуть включати записи (а) зроблені за незв'язаними, незвичайними або рідко

використовуваними рахунками; (б) зроблені особами, які зазвичай не роблять бухгалтерських записів; (в) зареєстровані наприкінці періоду або як проводки після закриття, які не містять пояснень та опису взагалі;

- характер та складність рахунків. Неправильні бухгалтерські проводки або коригування можуть бути застосовані до рахунків, які (а) містять операції, які є складними або незвичайними за своїм характером; (б) містять значні оцінки та коригування на кінець періоду; (в) були схильні до помилок у минулому, (г) не були своєчасно звірені або містять незвірені розбіжності; (д) містять внутрішньогрупові операції, або (е) іншим чином пов'язані з виявленим ризиком шахрайства. Однак аудитор повинен визнати, що неналежні бухгалтерські проводки та коригування також можуть бути внесені до інших рахунків;

- бухгалтерські записи або інші коригування, зроблені поза звичайною господарською діяльністю. Стандартні бухгалтерські проводки, що використовуються на періодичній основі для реєстрації операцій, таких як щомісячні продажі, купівлі та виплати коштів, або для запису періодичних бухгалтерських оцінок, що повторюються, як правило, підлягають внутрішньому контролю суб'єкта господарювання. Нестандартні записи (наприклад, записи, що використовуються для запису разових операцій, таких як об'єднання бізнесу, або записи, що використовуються для запису разової оцінки, наприклад знецінення активів тощо) можуть не підпадати під такий самий рівень внутрішнього контролю. Крім того, інші коригування, такі як консолідаційні коригування, об'єднання звітів та рекласифікація, як правило, не відображаються в офіційних бухгалтерських проводках і можуть не підпадати під дію внутрішнього контролю організації.

с) Визначити час тестування (див. пункт 1.1. методичного підходу)

Оскільки шахрайські записи в журналі часто робляться наприкінці звітного періоду, перевірка аудитора зазвичай має бути зосереджена на бухгалтерських записах та інших коригуваннях, зроблених у цей час. Однак, оскільки суттєві викривлення у фінансовій звітності через недобросовісні дії можуть виникати протягом усього періоду та можуть вимагати значних зусиль для приховування того, як це було зроблено, аудитор повинен розглянути питання, чи є необхідність перевіряти бухгалтерські проводки протягом періоду, якій підлягає перевірка.

д) Опитати осіб, які беруть участь у підготовці фінансової звітності, про неналежну або незвичайну діяльність, пов'язану з обробкою бухгалтерських записів та інших коригувань.

Перевірка бухгалтерських оцінок на наявність помилок, які можуть призвести до суттєвих викривлень через недобросовісні дії

Під час підготовки фінансової звітності керівництво відповідає за формування низки суджень чи припущень, які впливають на бухгалтерські оцінки, та за постійний моніторинг обґрунтованості таких оцінок [5]. Шахрайська фінансова звітність часто здійснюється шляхом навмисного перекручування бухгалтерських оцінок. Тому, по-перше, аудитор має оглянути облікові оцінки на наявність упередженості та вплив упередже-

ності на фінансову звітність. Виконуючи цей огляд, аудитор по-друге, повинен оцінити, чи свідчать судження та рішення, зроблені управлінським персоналом при визначенні облікових оцінок, включених до фінансової звітності, про можливу упередженість управлінського персоналу суб'єкта господарювання, яка може бути ризиком суттєвого викривлення внаслідок шахрайства.

По-третє, аудитор повинен провести ретроспективний аналіз оціночних значень у суттєвих рахунках та розкриттях інформації шляхом порівняння оцінок за попередній рік з фактичними результатами, якщо такі є, щоб визначити, чи вказують судження та припущення керівництва щодо оцінок на можливу упередженість з боку керівництва. Оглядаючись назад, ретроспективний огляд повинен надати аудитору додаткову інформацію про можливу упередженість з боку керівництва при розрахунку оцінок за поточний рік. Цей огляд, однак, не ставить під сумнів професійні судження аудитора, зроблені в попередньому році та засновані на інформації, доступній на той момент.

Поряд з цим, якщо аудитор виявляє можливу упередженість з боку керівництва при розрахунку оціночних значень, аудитор повинен оцінити, чи представляють собою обставини, що спричиняють упередженість (якщо вони є), ризик суттєвого викривлення внаслідок шахрайства. Наприклад, інформація, що дійшла до аудитора, може вказувати на ризик того, що коригування оцінок за поточний рік можуть бути відображені за вказівкою керівництва для довільного досягнення встановленого цільового показника прибутку.

Оцінка того, чи вказує ділова мета значних незвичайних транзакцій на те, що транзакції могли бути здійснені з метою участі в шахрайстві

Значні операції, що виходять за рамки звичайної діяльності компанії або здаються незвичайними з інших причин через їх терміни, розмір або характер ("значні незвичайні операції"), можуть використовуватися для шахрайської фінансової звітності або приховування незаконного присвоєння активів.

Зазначимо, що при виявленні значних незвичайних операцій аудитор повинен враховувати інформацію, отриману в результаті: (а) процедур оцінки ризиків (наприклад, опитування керівництва та інших осіб, розуміння методів, які використовуються для обліку значних незвичайних операцій), та отримання розуміння внутрішнього контролю за фінансовою звітністю) та (б) інші процедури, що виконуються в ході аудиту (наприклад, ознайомлення з протоколами засідань ради директорів та перевірка бухгалтерських проводок).

Тому, щодо значних операцій, які виходять за межі звичайного перебігу бізнесу суб'єкта господарювання, або які видаються аудитору, в умовах розуміння ним суб'єкта господарювання та його середовища [2], а також іншої інформації, отриманої під час аудиту, незвичайними, має оцінити, чи не вказує їх економічний зміст (або його відсутність) на те, що такі операції могли бути додані з метою шахрайства під час фінансового звітування або приховування незаконного привласнення активів.

ВИСНОВКИ

Отже, на підставі вищезазначеного, незалежно від оцінених ризиків суттєвого викривлення суб'єкт ауди-

торської діяльності повинен визначити в якості значного ризику нехтування управлінським персоналом заходами контролю. Враховуючи об'єкти локалізації зусиль для запобігання шахрайству під час розробки та виконання аудиторських процедур, які системно реагують на ризики суттєвого викривлення наголошуємо на удосконаленні методичного інструментарію з можливістю його адаптації до конкретних обставин завдання з аудиту фінансової звітності, що допоможе аудитору оцінити та реагувати на передбачуваний РСВ внаслідок шахрайства за допомогою певних процедур, які виконуються спеціально для усунення ризику обходу контролю з боку керівництва.

Література:

1. Audit / Robertson, Dzh. London. 2003. 496 с.
2. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг, видання 2016-2017. — Міжнародна Федерація Бухгалтерів, Аудиторська Палата України. URL: http://www.apu.com.ua/files/temp/Audit_2018_1.pdf (дата звернення: 24.02.2023).
3. Audit / Arens E., Lobbek J. London. 1995. 560 с.
4. Редько О.Ю. Якість аудиторських послуг: філософія і міфологія. Бухгалтерський облік і аудит. 2009. № 1. С. 44—49.
5. Кармазіна Н.В. Методичний інструментарій до реалізації процесу ідентифікації, оцінки та адаптивного реагування на ризики шахрайства під час аудиту фінансової звітності. Ефективна економіка. 2023. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua> (дата звернення: 30.03.2023).
6. Царенко О.В. Класифікаційні ознаки викривлень у бухгалтерському обліку і звітності. Вісник Чернігівського державного технологічного університету. 2015. № 3 (68). С. 5—10.

References:

1. Robertson, Dzh. (2003), Audit [Audit], Pan Books, London, UK.
 2. International Federation of Accountants, Audit Chamber of Ukraine (2016—2017), "International standards on quality control, auditing, review, other assurance, and related services", available at: http://www.apu.com.ua/files/temp/Audit_2018_1.pdf (Accessed 24 February 2023).
 3. Arens, E. and Lobbek J. (1995), Audit, Pan Books, London, UK.
 4. Red'ko, O.Yu. (2009), "The quality of audit services: the philosophy and mythology", Bukhhaltern'kyj oblik i audyt, vol. 1, pp. 44—49.
 5. Karmazina, N.V. (2023), "Methodological toolkit for implementing the process of identification, assessment and adaptive response to fraud risks during the audit of financial statements", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 9, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua> (Accessed 30 March 2023).
 6. Tsarenko, O.V. (2015), "Classification signs of distortions in accounting and reporting", Visnyk Chernihivs'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu, vol. 3, pp. 5—10.
- Стаття надійшла до редакції 11.05.2023 р.